

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ

Харківський національний університет внутрішніх справ

**Кафедра кримінального процесу, криміналістики та експертології
Факультет № 6**

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

з навчальної дисципліни «Криміналістика»
обов'язкових компонент освітньої програми першого (бакалаврського)
рівня вищої освіти 081 Право (Правозастосування)

за темою: ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ КРИМІНАЛІСТИЧНОЇ ТАКТИКИ

Харків 2023

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол № 7 від 30.08.2023 р.

СХВАЛЕНО

Вченою радою факультету № 6
Протокол № 7 від 25.08.2023 р.

ПОГОДЖЕНО

Секцією науково-методичної ради
ХНУВС з юридичних дисциплін
Протокол № 7 від 29.08.2023 р.

Розглянуто на засіданні кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету Протокол № 6 від 21.08.2023 року № 7

Розробник:

Доцент кафедри кримінального процесу, криміналістики та експертології факультету № 6 кандидат юридичних наук, доцент Заяць Д.Д.

Рецензенти:

Голова Київського районного суду м. Харкова, доктор юридичних наук, доцент Шаренко С.Л.

Професор кафедри криміналістики, судової експертології та домедичної підготовки факультету № 1 Харківського національного університету внутрішніх справ, доктор юридичних наук, професор Степанюк Р.Л.

План лекції

1. Поняття і предмет криміналістичної тактики
2. Тактичний прийом як елемент криміналістичної тактики
3. Система тактичних прийомів. Тактичні комбінації і тактичні операції
4. Поняття, класифікація слідчих (розшукових) дій. Структура слідчої (розшукової) дії

Рекомендована література:

Основна:

Криміналістика : підручник : у 2 т. Т. 1 / [А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, А. В. Іщенко та ін.] ; за заг. ред. А. Ф. Волобуєва, Р. Л. Степанюка, В. О. Маляррової ; МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ. – Харків, 2018. – 384 с. – ISBN 978-966-610-231-0 (Т. 1) :

http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/6440/Kryminalistyka_Pidruchnyk_Tom%201_Kharkiv_2018.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Текст лекції

ВСТУП

Криміналістична тактика є розділом криміналістичної науки, який розробляє гласні тактичні прийоми і рекомендації по більш раціональній та ефективній організації, плануванню і проведенню окремих гласних та негласних слідчих (розшукових) дій, судових дій або їх комбінацій на всіх стадіях боротьби зі злочинністю.

1. Поняття і предмет криміналістичної тактики

Криміналістична тактика є однією із ключових категорій науки криміналістики і в загальному вигляді може бути охарактеризована як складова частина науки криміналістики; система наукових положень; сукупність рекомендацій.

Термін «тактика» прийшов з військової науки (гр. *taktica* – майстерність побудови війська) визначають як складову частину воєнного мистецтва, включаючи теорію і практику підготовки та ведення бою; способи та прийоми, обрані для ведення бою. У даному визначенні сутність тактики розуміють як вміння знайти або створити ситуацію, при якій вирішальний удар буде завдано супротивнику в найуразливіше для нього місце (позицію), тобто – це вміння перехитрити супротивника.

Криміналістична інтерпретація поняття «тактика» привносить в нього деякі елементи умовності, оскільки воно не є рівноцінним воєнній тактиці. Звичайно, розслідування того чи іншого злочину не можна порівнювати із

військовою операцією з подолання опору, а тим більше знищення супротивника. Разом з тим очевидно, що процес досудового розслідування нерідко відбувається у ситуації конфлікту інтересів, протидії зацікавлених осіб. Отже, такі елементи тактики, як планування і організація розслідування, подолання протидії слідству, цілком виправдовують використання цього терміна у сфері кримінального судочинства.

Особлива роль у становленні криміналістичної тактики, як і всієї криміналістики в цілому, належить Гансу Гроссу. Австрієць за походженням, Г. Гросс протягом 20 років був судовим слідчим, потім став викладачем університету в м. Чернівці, а з 1902 р. - університету в Граці, де створив перший в історії кримінальний музей. Наступні роки життя Гросса пройшли в якості професора німецького університету в м. Прага.

Найбільш значною його працею є книга, яка вийшла в 1895 р. російською мовою «Керівництво для слідчих, чинів загальної і жандармської поліції та ін.». Для нас більший інтерес складають глави загальної частини, що розкривають особливості допиту, огляду і підготовки при виїзді на місце події, яким сам автор небезпідставно надає особливої важливості.

У своєму становленні криміналістична тактика пройшла наступні етапи:

- зародження криміналістичної тактики як однієї із складових зростаючого масиву криміналістичних знань; поява окремих наукових праць з тактико-криміналістичних питань (друга пол. 19 ст. – 30-ті рр. XX ст.);
- розробка наукових засад криміналістичної тактики (формування вчень про її предмет, криміналістичну версію та ін.); як наслідок – криміналістична тактика набуває статусу самостійного розділу криміналістики (40-50 рр. XX ст.);
- інтенсифікація та поглиблення наукових досліджень проблем предмету криміналістичної тактики, її окремих наукових категорій; розробка нових підгалузей криміналістичної тактики: тактики злочинної діяльності, тактики професійного захисту; судової тактики (від 60-х рр. XX ст. до нинішнього часу).

Криміналістична тактика – це розділ науки криміналістики, система наукових теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо організації і планування досудового слідства і судового провадження, які розробляються з метою визначення оптимальної лінії поведінки осіб, прийомів провадження слідчих і судових дій, спрямованих на збирання і дослідження доказів та встановлення обставин, що сприяли вчиненню злочину.

Криміналістична тактика має свої завдання, які умовно можна поділити на дві групи:

1. **Головні** — надання допомоги органами слідства, науково-обґрунтованими рекомендаціями щодо організації та планування

розслідування, взаємодії всіх учасників розкриття злочинів, з метою більш раціонального використання наявних сил і засобів;

2. **Окремі** — розроблення на основі сучасних досягнень наук найбільш ефективних тактичних прийомів і рекомендацій під час проведення окремих слідчих дій.

Структурно-криміналістична тактика, на думку більшості криміналістів, складається з двох частини.

1. Загальні положення криміналістичної тактики:

- де розглядають її поняття, завдання, джерела, основні категорії, взаємозв'язок із іншими розділами, значення положень криміналістичної тактики для розкриття і розслідування злочинів,
- окремі наукові теорії (вчення про криміналістичну версію та планування розслідування;
- теорія слідчої ситуації;
- теорія прийняття тактичних рішень і тактичного ризику тощо).

2. Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій і тактичних операцій (або особлива частина криміналістичної тактики):

- тактика затримання, накладання арешту на майно, інших тактичних операцій; тактика використання спеціальних знань;
- тактика проведення негласних слідчих (розшукових) дій;
- тактика взаємодії слідчого з органами дізнання, підприємствами і установами, громадськістю та засобами масової інформації.

Поряд із цим, за позицією В. Ю. Шепітька та більшості сучасних представників Харківської криміналістичної школи (Національна юридична академія імені Ярослава Мудрого) виділяють три частини у структурі криміналістичної тактики:

1. **Загальні положення** (поняття і предмет криміналістичної тактики, її принципи, елементи планування і організація розслідування, вчення про криміналістичну версію та ін.);

2. **Підгалузі** (слідча тактика, судова тактика, тактика розшукової діяльності, тактика злочинної діяльності);

3. **Окремі наукові теорії** (теорія прийняття тактичних рішень, теорія слідчої ситуації, теорія систематизації тактичних прийомів та ін.).

Засоби криміналістичної тактики - це власне знаряддя праці, за допомогою яких слідчий вирішує тактичні завдання розслідування злочинів. Оскільки розслідування є процесуальною діяльністю, закон визначає засоби, якими користується слідчий. Згідно з законодавством до них належать:

- 1) слідчі (розшукові) дії (ст. 223-245);
- 2) негласні слідчі (розшукові) дії (ст. 246-275);
- 3) відібрання письмових пояснень;
- 4) витребування речей і документів;

Реалізація будь-якого процесуального засобу залежить від конкретної слідчої ситуації, тому криміналістична тактика розробила прийоми більш ефективного застосування процесуальних засобів. До них традиційно відносять:

- 1) тактичний прийом;
- 2) криміналістичну рекомендацію;
- 3) тактичне рішення слідчої (розшукової), негласної слідчої (розшукової), дії;
- 4) тактичну комбінацію;
- 5) тактичну операцію.

2. Тактичний прийом як елемент криміналістичної тактики

Основною структурною одиницею криміналістичної тактики є тактичний прийом, єдине поняття якого криміналістична література не надає.

Тактичний прийом можна визначити як спосіб дій, що найбільш ефективно забезпечує вирішення завдань, пов'язаних з розслідуванням злочинів

Виокремлюються такі функції криміналістичних тактичних прийомів:

1) загальні функції:

- **пізнавальна** — пов'язана з отриманням доказової інформації у виконанні окремих процесуальних дій;
- **прогностична** — дозволяє слідчому правильно обрати спосіб дії, щоб реалізувати мету процесуальної дії;

Ця функція охоплює три основних напрями передбачення:

- а) власних дій слідчим (суддею);
- б) дій інших учасників процесу розслідування (судового розгляду);
- в) можливості управління здійснюваною діяльністю.

- **комунікативна** — проявляється у процесі спілкування між слідчим та іншими учасниками в рамках процесуальної дії;

Ця функція тактичних прийомів включає такі напрями:

- а) встановлення психологічного контакту;
- б) управління спілкуванням з боку слідчого (судді);
- в) здійснення психологічного впливу на підозрюваного, обвинуваченого, свідка чи іншу особу в процесі спілкування;
- г) одержання слідчим (суддею) необхідної інформації в процесі спілкування.

- **регулятивна** — припускає можливість впливу на слідчу ситуацію і ситуацію процесуальної дії;

2) окремі функції:

- **викриття** — дозволяє, наприклад, викрити неправдиву заяву, встановити обмову;

- **спонукання** — актуалізація в пам'яті забутого, стимулювання до давання показів;
- **корекція** — усунення перекручень, уточнення показань, усунення суперечностей;
- **діагностика** — визначення добровільності видачі об'єктів;
- **усунення протидії особи** — подолання опору особи у проведенні процесуальних дій;
- та інші.

Виділяють такі критерії допустимості застосування тактичних прийомів:

- 1) **законність** (застосування прийому не має суперечити вимогам законодавства, наприклад Конституції, Кримінального процесуального кодексу);
- 2) **етичність** (при використанні прийому слід дотримуватись вимог моралі. Наприклад, недопустимими є обман, приниження гідності допитуваної особи);
- 3) **науковість** (необхідно застосовувати прийоми, доцільність використання яких підтверджена наукою та випробувана практикою);
- 4) **доцільність** (вибірковість) (застосування прийому в певній ситуації повинно бути виправдане з тактичних міркувань, тобто відповідно до ситуації має обиратись найкращий, ефективний прийом чи їх сукупність);
- 5) **ефективність та економічність** (за допомогою прийому бажано досягати максимально можливого та якісного результату за мінімальних витрат часу, сил, засобів);
- 6) **доступність** (прийом використовується тільки за наявності у слідчого технічних, тактичних та інших можливостей).

Класифікація тактичних прийомів:

- 1) **за напрямком діяльності:** слідчі, судові, оперативні;
- 2) **за механізмом отримання інформації:** вербальні - застосовуються під час мовного спілкування (розповідь, роз'яснення, пропозиція, опитування, запитання, порада, прохання тощо); невербальні - використовуються без застосування мовного спілкування (спостереження, демонстрація, моделювання, жестикуляція, міміка тощо);
- 3) **за сферою реалізації:** прийоми огляду місця події; прийоми проведення обшуку; прийоми проведення допиту; прийоми проведення впізнання тощо;
- 4) **за діапазоном використання:** прийоми, що використовуються при проведенні лише окремої (однієї) слідчої дії; прийоми, що використовуються при проведенні кількох слідчих (розшукових) дій;
- 5) **за об'єктом спрямування:** спрямовані на здійснення психологічного впливу; спрямовані на дослідження матеріального середовища.

б) **за метою вирішення тактичних завдань:** початкові (вихідні) - спрямовані на виявлення, фіксацію, вилучення джерел криміналістичної інформації; проміжні - застосовуються для встановлення доказових фактів або формування висновків; кінцеві - спрямовані на вирішення тактичних завдань розслідування, які забезпечують прийняття процесуальних рішень, насамперед щодо предмета доказування;

7) **за обов'язковістю застосування:** обов'язкові - визначаються законом, тому виконання таких прийомів (правил) є обов'язковим; рекомендаційні прийоми розроблені криміналістичною тактикою на основі даних різних наук, зокрема психології, логіки, інформатики та ін. Доцільність застосування таких прийомів визначає слідчий, виходячи з конкретної ситуації, що склалася на певному етапі досудового розслідування;

8) **залежно від завдань слідчої діяльності:** пізнавальні - для встановлення обставин події злочину; управлінські - для визначення ефективності взаємодії в ході розслідування злочинів; організаційно-технічні - для забезпечення оптимальних зовнішніх умов та необхідних організаційно-технічних заходів діяльності.

3. Система тактичних прийомів. Тактичні комбінації і тактичні операції

Система тактичних прийомів — це упорядкована сукупність (комплекс) взаємопов'язаних і взаємозумовлених прийомів, яким притаманні цільова спрямованість і вибірковість у процесі їх реалізації.

Така система повинна становити не просту сукупність прийомів, не будь-який їх перелік, а лише таку побудову, що припускає організацію їх у вигляді цілісного утворення, в якому взаємопов'язані компоненти посідають відповідне місце у певній послідовності та виконують необхідні функції.

Системі тактичних прийомів властиві такі загальні ознаки:

1) **цілісність.** Елементи системи повинні бути безпосередньо чи опосередковано взаємопов'язані і вибірково взаємодіяти, тобто система має функціонувати як певний цілісний ансамбль. Кожний тактичний прийом повинен посідати своє місце в системі та виконувати необхідні функції. Системі мають бути притаманні нові інтегральні властивості, які не входять порізно як складові до системи елементів;

2) **наявність певної структури,** яка передбачає існування відповідних підсистем і окремих тактичних прийомів, що залежать від мети і ситуацій. Розташування тактичних прийомів у системі пов'язано з їх тактичною доцільністю та ефективністю використання у певній послідовності;

3) **ієрархічність системи тактичних прийомів,** яка виступає як компонент більш широкої системи — криміналістичної тактики. У свою чергу, кожний компонент системи тактичних прийомів (огляду, обшуку, допиту, пред'явлення для впізнання та ін.) може розглядатися як система (чи підсистема), яка диференційована відповідно до мети і ситуаційної зумовленості;

4) множинність опису кожної системи. Система тактичних прийомів може співпадати за формою прийомів, але відрізнятися за їх конкретним змістом і особливостями використання.

Існують і специфічні ознаки (властивості) системи тактичних прийомів:

- а) цільова спрямованість — відповідність меті процесуальної дії;
- б) вибірковість — можливість ефективної роботи тільки у певній ситуації;
- в) динамічність і гнучкість — наявність широкого діапазону проявів у своєму конкретному змісті і особливостях використання. Гнучкість системи полягає у зміні лідерства застосування тактичних прийомів;
- г) варіантність — множинність слідчих (судових) дій, а також різноманітних ситуацій, які зумовлюють і варіантність систем тактичних прийомів;
- г) алгоритмічність — своєрідність алгоритмів для слідчого чи судді у процесі використання тактичних прийомів системи. Вона полягає в тому, що системи припускають певний порядок використання тактичних прийомів — їх форму, зміст, послідовність застосування тощо.

Тактична комбінація — це поєднання тактичних прийомів та інших заходів, що спрямовані на встановлення певних обставин або вирішення практичного завдання і зумовлене цією метою і слідчою ситуацією окремої слідчої (розшукової), негласної слідчої (розшукової), процесуальної дії.

Криміналістична рекомендація — це науково обґрунтована і апробована практикою порада щодо вибору тактичних прийомів. Така рекомендація може підходити й до застосування при здійсненні конкретної процесуальної дії або тих чи інших техніко-криміналістичних засобів та прийомів збирання, дослідження й використання доказів.

Тактичне рішення — це вибір мети тактичного впливу на слідчу ситуацію в цілому або на окремі її компоненти, на хід і результати процесу розслідування і його елементів; визначення методів, прийомів і засобів досягнення мети. Під тактичним впливом необхідно розуміти всякий правомірний вплив на той чи інший об'єкт, здійснюваний за допомогою тактичних прийомів або на основі тактики використання інших засобів і методів, як власне криміналістичних, так і запозичених з інших галузей знань

Криміналістична версія — це обґрунтоване припущення про факт, явище або їх групу, що мають або можуть мати значення для кримінального провадження, пояснюють характер кримінального правопорушення у цілому або його окремих обставин. Версії поділяють на наступні *види*:

- *загальні версії* — припущення, що охоплюють розслідуване кримінальне правопорушення у цілому;
- *окремі версії* — припущення, що пояснюють окремі обставини кримінального правопорушення.

Також виділяють:

– *робочі версії* – припущення стосовно більш дрібних та другорядних обставин кримінального правопорушення;

– *розшукові версії* – припущення про місцезнаходження розшукуваного злочинця або предметів, речей, які необхідно віднести до різновидів окремої версії.

Слідча ситуація – це категорія криміналістичної тактики, сформована О.Н. Колесниченком у 1967 році.

Існує декілька визначень слідчої ситуації:

– сукупність фактичних даних, які відображають подію, що розслідують;

– інформаційна модель, динамічна система, що містить ознаки, які мають значення у розслідуванні;

– сукупність даних, за яких слідчий повинен діяти; обстановка, картина розслідування, яка склалася на певний момент розслідування, тобто сума значущої інформації;

– сукупність умов, в яких на даний момент здійснюють розслідування, тобто обстановка, в якій проходить процес розслідування.

Слідча ситуація – це, з одного боку, об’єктивна реальність (матеріальні та ідеальні джерела), а з іншого – пізнана суб’єктом доказування об’єктивна реальність, яка існує на даний момент. Непізнана матеріальна реальність містить потенційну інформацію щодо події злочину. Для введення її в процес доказування необхідний суб’єкт пізнання, який дослідить її та сформує слідчу ситуацію. Цю пізнавальну проблему слідчий вирішує шляхом застосування тактичних рішень.

Таким чином, слідча ситуація в пізнавальному аспекті – це оціночна категорія, а в інформаційному – сукупність матеріальних та ідеальних джерел, які виникають у конкретний момент розслідування. Отже, у визначення слідчої ситуації повинен бути включений суб’єкт пізнання. Саме з цієї причини слідчі ситуації класифікують за суб’єктом: слідчі, розшукові, експертні, судові.

Слідча ситуація – це визначена на певний проміжок часу реальність, в умовах якої відбувається діяльність з розслідування кримінальних правопорушень.

На формування слідчої ситуації впливають наступні чинники:

– *психологічного характеру*: стан слідчого; безконфліктний процес розслідування чи навпаки – результат конфлікту між слідчим та протидіючими особами;

– *інформаційного характеру*: обізнаність слідчого про обставини кримінального правопорушення, можливі докази, заходи протидії з боку зацікавлених осіб;

– *процесуального і тактичного характеру*: стан провадження; докази та їх джерела; наявність джерел орієнтуючої інформації; ступінь тактичного ризику та можливості його мінімізації;

– *організаційно характеру*: забезпеченість зв'язком між черговою частиною та слідчо-оперативною групою; можливість мобільного маневрування наявними силами і засобами та ін.

Поєднання всіх вказаних чинників обумовлює індивідуальний характер кожної слідчої ситуації в певний момент кримінального провадження

Найбільш повною класифікацією слідчих ситуацій є наступна (за Л.Я. Драпкіним):

- прості та складні ситуації;
- проблемні та конфліктні;
- типові та специфічні;
- закриті та відкриті;
- одноелементні та багатоелементні (комплексні);
- суворого суперництва та несуворого суперництва.

Існують також інші класифікації слідчих ситуацій, розроблені з урахуванням їх змісту і напряму розслідування (В.П. Бахін, В.О. Коновалова та ін.).

Викладене надає підстави виділити такі основні види слідчих ситуацій:

- сприятливі та несприятливі;
- конфліктні та безконфліктні;
- типові та специфічні (нетипові);
- початкові, проміжні, кінцеві.

Сприятлива ситуація має місце за наявності достатньої інформації. Ситуація стає сприятливою, коли для її вирішення потрібно лише забезпечити раціональну реалізацію можливостей (слідчих, оперативнорозшукових, організаційних).

Несприятливою є ситуація, коли слідчому для її вирішення необхідно визначити заходи впливу, прийняти тактичне рішення та реалізувати його. Найчастіше у цій ситуації відсутній достатній обсяг інформації для її вирішення, тому дії слідчого спрямовані на збирання інформації з метою її дослідження та використання у кримінальному провадженні.

При **конфліктній** ситуації інтереси слідчого та учасників процесу розслідування не співпадають (наприклад, підозрюваний прагне приховати сліди кримінального правопорушення, не нести за нього відповідальність і т. ін.).

Безконфліктна слідча ситуація виникає, коли, навпаки, інтереси учасників розслідування співпадають.

Типовою є ситуація, коли під час розслідування злочину діють загальні закономірності механізму його вчинення та утворення джерел доказів. Для вирішення типових ситуацій застосовують заздалегідь розроблені програми діяльності слідчого.

Натомість **специфічною** є слідча ситуація, коли має місце характерний збіг обставин, які потребують вибору нетипових засобів і тактичних прийомів свого вирішення.

Початкові слідчі ситуації виникають на початковому етапі розслідування.

Проміжні ситуації характерні для подальшого етапу розслідування (робочого етапу), вони можуть бути різних видів.

Кінцеві ситуації виникають при завершенні розслідування, оцінці його результатів, вони визначають, як закінчити розслідування, які проблеми виникли у зв'язку з цим. Вирішення кінцевих ситуацій передбачає таку діяльність слідчого, яка завершує процес розслідування

4. Поняття, класифікація слідчих (розшукових) дій. Структура слідчої (розшукової) дії

Слідчі дії – це зазначені в кримінально-процесуальному законі такі процесуальні дії, які направлені на виявлення, фіксацію, дослідження і використання доказів по конкретному кримінальному провадженні.

Види слідчих дій

Залежно від джерел отриманої інформації:

а) спрямовані на отримання інформації від людей (*допит, пред'явлення для впізнання та деякі інші*);

б) спрямовані на отримання інформації від матеріальних об'єктів (*огляд, обшук, експертиза та подібні*);

в) спрямовані на отримання інформації як від матеріальних об'єктів, так і від людей (*слідчий експеримент*).

За особливостями процесуальної форми провадження слідчі дії:

а) за постановою слідчого, прокурора або без неї (*допит*);

б) з санкції слідчого судді (*обшук житла*) і без такої;

в) за участю двох незаінтересованих осіб (понятих) (*пред'явлення особи, трупа чи речі для впізнання*) і без них;

г) з обов'язковою участю фахівця (*допит малолітнього*) і без його участі або за його участю на розсуд слідчого;

д) особою однієї статі з іншими учасниками (*освідування*) та будь-якими особами, що провадять розслідування в передбаченому порядку.

За послідовністю проведення:

а) *Первинні і повторні*. Наприклад, *первинна і повторна експертиза*. Повторну експертизу проводять у разі необґрунтованості висновку експерта, якщо є сумніви у його правильності.

б) *Невідкладні та інші*. *Огляд місцевості (місця події)*, наприклад, завжди має характер невідкладної слідчої дії, а *слідчий експеримент*, навпаки, проводиться в певний, визначений слідчим час, або ж не проводиться взагалі. Невідкладність проведення певної слідчої дії може виявитися не тільки на початку розслідування, а й у ході подальшого його провадження. Наприклад, достатні підстави для проведення обшуку на квартирі знайомої обвинуваченого виникли лише після допиту одного з співучасників злочину;

в) *Основні та додаткові*. Наприклад, після відтворення обстановки й обставин події злочину може виникнути потреба в проведенні додаткового допиту потерпілого, обвинуваченого чи проведенні додаткової експертизи.

Кримінально процесуальний кодекс України розподіляє усі слідчі дії на:

1. Слідчі (розшукові) дії;
2. Негласні слідчі (розшукові) дії.

1. Слідчі (розшукові) дії є діями, спрямованими на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів у конкретному кримінальному провадженні (главою 20 КПК України);

Допит (ст. 224-227; 232 КПК України):

- Допит свідка;
- Допит потерпілого;
- Допит підозрюваного;
- Допит обвинуваченого.

Окремі види допиту проводяться з особливостями, передбаченими КПК України:

- Допит малолітньої особи;
- Допит неповнолітньої особи.

Пред'явлення для впізнання (ст. 228-231 КПК України):

- Пред'явлення особи для впізнання
- Пред'явлення речей для впізнання
- Пред'явлення трупа для впізнання

Обшук (ст. 233-236 КПК України):

- Обшук житла особи
- Обшук іншого володіння особи

Огляд (ст. 237-239 КПК України):

- Огляд місцевості
- Огляд приміщення
- Огляд речей
- Огляд документів
- Огляд трупа
- Огляд трупа, пов'язаний з ексгумацією

Слідчий експеримент (ст. 240-239 КПК України).

Освідування особи (ст. 241 КПК України):

- Освідування підозрюваного
- Освідування свідка
- Освідування потерпілого.

Проведення експертизи (ст. 242-245 КПК України).

Слідча дія складається з окремих стадій, яка в свою чергу поділяється на етапи і дії (**структура слідчої дії**):

I. Підготовча стадія (вирішення організаційних питань та проведення заходів підготовчого характеру до початку слідчої дії);

II. Робоча стадія (проведення самої слідчої дії);

III. Заключна стадія (фіксація перебігу та результатів слідчої дії, оцінка одержаних результатів з позиції їх подальшого використання як доказів чи інформації проміжного характеру).

I. Підготовча стадія.

На підготовчій стадії досягається розуміння необхідних для вирішення завдань, формується кінцеве завдання з урахуванням всіх тих умов, факторів, що можуть впливати на хід слідчої дії та її результат.

Лише заздалегідь визначивши коло завдань, слідчий може все врахувати, визначити приблизно обсяг та зміст тієї інформації, що буде до нього надходити під час слідчої дії. Однією з необхідних умов підготовки є мислена побудова динамічної моделі проведення запланованої слідчої дії. Ця модель допоможе відтворити обстановку майбутньої дії, ступінь участі (рух) об'єктів та учасників, свої дії, а також поведінку свою та усіх учасників. Повнота зазначеної моделі залежить від обсягу інформації, що знаходиться в розпорядженні слідчого до початку процесуальної дії. Чим більше обсяг такої інформації, тим менше існує потенціальних варіантів різного розвитку подій (змін ситуацій) під час слідчої дії, які також необхідно мислено модулювати.

Для визначення кола завдань, що вирішуються на підготовчій стадії слідчої дії, можна запропонувати наступний узагальнений для різних їх видів алгоритм діяльності співробітника.

Зміст підготовчої стадії:

- а) визначаються конкретні цілі, яких слід досягнути в результаті слідчої дії;
- б) визначаються дата та час початку (приблизний період проведення) слідчої дії;
- в) визначається місце її проведення;
- г) слідчий попередньо знайомиться з місцем проведення слідчої дії, отримує інформацію щодо особи, за обов'язковою участю котрої вона буде проводитись;
- д) формується склад учасників;
- є) відбираються та готуються техніко-криміналістичні засоби;
- ж) подумки модулюється динаміка всієї слідчої дії;
- з) складається план проведення слідчої дії.

Складання плану (в усній чи письмовій формі) слідчої дії є умовою її успішного, ефективного проведення, отримання максимальних результатів. Виконання цієї вимоги особливо повинні дотримуватись співробітники, що не мають достатнього практичного досвіду. Розглянемо узагальнену форму плану, яка може корегуватись з урахуванням конкретного виду слідчої дії.

Зміст плану слідчої дії:

- а) завдання слідчої дії;
- б) місце (територія) її проведення;
- в) час проведення;

- г) інформація про особу, відносно якої буде проводитись слідча дія;
- д) склад учасників, які повинні бути запрошені до початку слідчої дії;
- е) перелік об'єктів, які необхідно підготувати для проведення слідчої дії;
- ж) перелік доказів, які необхідно підготувати з метою можливого використання;
- з) перелік тактичних прийомів з урахуванням моменту їх використання при проведенні слідчої дії;
- і) перелік техніко-криміналістичних засобів, які планується використовувати;
- к) хід слідчої дії із зазначенням розподілу ролей між її учасниками.

При наявності інформації оперативного характеру, яка може бути використана при проведенні слідчої дії, її можна відобразити в нотатках, що будуть додаватись до плану. До плану також можуть додаватись схеми, графіки. Зазначені документи не є процесуальними, а складаються слідчим виключно для того, щоб краще орієнтуватись в окремих питаннях (обставинах) під час проведення слідчої дії.

II. Робоча стадія (проведення слідчої дії).

На данній стадії вирішуються поставлені завдання вирішеного плану:

- безпосереднє одержання доказової інформації;
- перевірка висунутих версій;
- з'ясування та уточнення обставин скоєння злочину;
- визначення причин та умов, що сприяли вчиненню злочину.

Зміст робочої стадії:

- а) орієнтується слідчий в обстановці злочинної події;
- б) встановлення механізму події;
- в) виявлення наслідків злочину;
- г) встановлюються завдання кожному учаснику слідчої дії;
- д) розкриття злочину по «гарячих слідах»;
- е) збирання, дослідження і використання доказів та різного роду слідів;
- ж) одержання вихідної інформації для проведення розслідування.

Особливості слідчих дій в порівнянні з розумовими завданнями, що виникають при інших видах дослідницької діяльності, містяться в тому, що до початку дії вся сума завдань, котрі будуть вирішуватись, ще не відома. Ці завдання продовжують виявлятись під час реалізації дій, при надходженні нової інформації від об'єктів та суб'єктів. Тому слідчий повинен постійно вирішувати розумові завдання та з урахуванням нової інформації, що до нього надходить, корегувати перебіг слідчої дії. Нові розумові завдання можуть бути пов'язані з поведінкою окремих осіб, з даними, що ті повідомляють, з результатами поставлених дослідів, виконуваних дії тощо.

III. Заключна стадія(фіксація ходу і результатів):

Зміст заключної стадії:

Наявність заключної стадії забезпечує закріплення в матеріалах кримінального провадження всього перебігу та результатів слідчої дії, що є основою для подальшої аналітичної роботи слідчого, планування

розслідування, пошуку та отримання нових доказів, прийняття процесуальних рішень.

Результати слідчої дії обов'язково фіксуються в протоколі. Без процесуальної фіксації результати слідчої дії втрачають будь-яке доказове значення. Також вони можуть відображатись в додатках до протоколу (фототаблиці, схемах, графіках, матеріалах відеозапису тощо), виготовлення яких, відповідно до положень кримінально-процесуального законодавства, не є обов'язковим.

Протокол слідчої дії повинен вміщувати викладення встановлених фактів, проведених слідчим дій, опис дій інших учасників, коли це необхідно з урахуванням умов проведення самої процесуальної дії. Специфічною особливістю процесу відображення в протоколі ходу та результатів слідчої дії є те, що фіксуються наслідки сукупного сприйняття інформації слідчим та іншими учасниками. Присутність інших учасників при проведенні слідчої дії є гарантією найбільш об'єктивного відображення в протоколі виявлених фактів, дій, обставин.

Слід також зазначити, що частково фіксація перебігу та результатів слідчої дії може відбуватись вже в ході її проведення, а не лише наприкінці. Наприклад, під час допиту підозрюваної особи про обставини вчинення нею багатьох епізодів злочинної діяльності слідчий не в змозі запам'ятати всі деталі, а потім, після закінчення допиту, який може тривати кілька годин, без помилок зафіксувати їх в протоколі. В такому випадку фіксація в протоколі допиту може відбуватись послідовно по кожному з епізодів.

Після складання протоколу слідчий (особа, яка проводила слідчу дію) ознайомлює з ним понятих та інших учасників, з'ясовує наявність зауважень та доповнень, відповідним чином на них реагує, про робить відмітки в протоколі.

Оцінку результатів слідчої дії бажано проводити одразу після її проведення. Все елементи та деталі її перебігу ще найбільш повно зберігаються в пам'яті слідчого, тому він може мислено відтворити весь хід слідчої дії, поведінку всіх учасників, їх реакції на окремі запитання тощо, проаналізувати це. Крім того співставляються розумові моделі поведінки, складені при підготовці слідчої дії, з дійсною поведінкою учасників. Аналіз розбіжностей дає можливість виявити помилки, допущені в процесі як підготовки так і перебігу процесуальної дії. При цьому слідчий повинен також розглянути і свою поведінку. В кінцевому наслідку це сприяє удосконаленню професійних якостей слідчого, створює умови для виправлення допущених помилок при повторному проведенні слідчої дії.

2. Негласні слідчі (розшукові) дії - це різновид слідчих (розшукових) дій, відомості про факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за винятком випадків, передбачених (главою 21 КПК України).

Аудіо-, відеоконтроль особи (ст. 260 КПК України) полягає в негласній (без відома особи) фіксації та обробці із використанням технічних

засобів розмови цієї особи або інших звуків, рухів, дій, пов'язаних з її діяльністю або місцем перебування тощо.

Накладення арешту на кореспонденцію (ст. 261 КПК України) полягає в забороні установам зв'язку та фінансовим установам вручення кореспонденції адресату без відповідної вказівки слідчого, прокурора.

Огляд і виїмка кореспонденції (ст. 262 КПК України) полягає в негласному відкритті й огляді затриманої кореспонденції, на яку накладено арешт, її виїмки або знятті копії чи отриманні зразків, нанесенні на виявлені речі і документи спеціальних позначок, обладнанні їх технічними засобами контролю, заміні речей і речовин, що становлять загрозу для оточуючих чи заборонені у вільному обігу, на їх безпечні аналоги.

Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів спостереження, відбору та фіксації змісту інформації, яка передається особою, а також одержанні, перетворенні і фіксації різних видів сигналів, що передаються каналами зв'язку (знаки, сигнали, письмовий текст, зображення, звуки, повідомлення будь-якого виду). Зняття інформації з транспортних телекомунікаційних мереж поділяється на:

- контроль за телефонними розмовами, що полягає в негласному проведенні із застосуванням відповідних технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, спостереження, відбору та фіксації змісту телефонних розмов, іншої інформації та сигналів (SMS, MMS, факсимільний зв'язок, модемний зв'язок тощо), які передаються телефонним каналом зв'язку, що контролюється;

- зняття інформації з каналів зв'язку, що полягає в негласному одержанні, перетворенні і фіксації із застосуванням технічних засобів, у тому числі встановлених на транспортних телекомунікаційних мережах, у відповідній формі різних видів сигналів, які передаються каналами зв'язку мережі Інтернет, інших мереж передачі даних, що контролюються.

Зняття інформації з електронних інформаційних систем без відома її власника, володільця або утримувача (ст. 264 КПК України) полягає в одержанні інформації, у тому числі із застосуванням технічного обладнання, яка міститься в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютер), автоматичних системах, комп'ютерній мережі.

Обстеження публічно недоступних місць, житла чи іншого володіння особи (ст. 267 КПК України) полягає в таємному проникненні слідчого чи уповноваженої особи без відома власника чи володільця, приховано, під псевдонімом або із застосуванням технічних засобів у приміщення та інше володіння для встановлення технічних засобів аудіо-, відеоконтролю особи або безпосередньо з метою виявлення і фіксації слідів злочину, проведення огляду, виявлення документів, речей, що мають значення для досудового розслідування, виготовлення копій чи їх зразків, виявлення осіб, які розшукуються, або з іншою метою для досягнення цілей кримінального провадження.

Спостереження за особою в публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України) полягає у візуальному спостереженні за особою слідчим чи уповноваженою особою для фіксації її пересування, контактів, поведінки, перебування в певному, публічно доступному місці тощо або застосуванні з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження.

Аудіо-, відеоконтроль місця (ст. 270 КПК України) полягає у застосуванні технічного обладнання у публічно доступному місці з метою фіксації відомостей (розмов, поведінки осіб, інших подій), які мають значення для кримінального провадження, без відома присутніх у ньому осіб.

Негласне отримання зразків, необхідних для порівняльного дослідження (ст. 274 КПК України), полягає в діях слідчого чи уповноваженої особи, які дозволяють без відома власника чи володільця отримати зразки матеріалів, сировини, виробів тощо, у тому числі в публічно недоступних місцях.

Спостереження за річчю або місцем у публічно доступних місцях (ст. 269 КПК України) полягає у візуальному спостереженні за певною річчю або певним місцем слідчим чи уповноваженою особою для фіксації її переміщення, контактів з нею певних осіб, подій у певному місці для перевірки відомостей під час досудового розслідування тяжкого або особливо тяжкого злочину або застосуванні з цією метою спеціальних технічних засобів для спостереження.

Контроль за вчиненням злочину (ст. 271 КПК України):

Контрольована поставка полягає в організації і здійсненні слідчим та оперативним підрозділом контролю за переміщенням (перевезенням, пересиланням, передачею, ввезенням, вивезенням з України чи транзитним переміщенням її територією) товарів, предметів і речовин, у тому числі заборонених до обігу, з метою виявлення ознак злочину та фіксації фактичних даних про протиправні діяння осіб, відповідальність за які передбачена Кримінальним кодексом України.

Контрольована закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, який перебуває у вільному обігу, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

Оперативна закупка полягає в імітації придбання або отримання, у тому числі безоплатного, у фізичних та юридичних осіб незалежно від форм власності товару, обіг якого обмежений чи заборонений чинним законодавством, з метою викриття і документування факту вчинення злочину та особи, яка його вчинила.

Спеціальний слідчий експеримент полягає у створенні слідчим та оперативним підрозділом відповідних умов в обстановці, максимально наближеній до реальної, з метою перевірки дійсних намірів певної особи, у діях якої вбачаються ознаки тяжкого чи особливо тяжкого злочину, спостереження за її поведінкою та прийняттям нею рішень щодо вчинення злочину.

Імітування обстановки злочину полягає в діях слідчого, уповноваженої особи, з використанням імітаційних засобів, які створюють у оточуючих уяву про вчинення реального злочину, з метою його запобігання та викриття відомої чи невідомої особи (осіб), яка планувала чи замовляла його вчинення.

Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ст. 272 КПК України) полягає в організації слідчим і оперативним підрозділом введення уповноваженої ними особи, яка відповідно до закону виконує спеціальне завдання, в організовану групу чи злочинну організацію під легендою прикриття для отримання речей і документів, відомостей про її структуру, способи і методи злочинної діяльності, які мають значення для розслідування злочину або злочинів, які вчиняються цими групами.

Виконання такого завдання здійснюється на підставі постанови слідчого, погодженої з керівником органу досудового розслідування, або постанови прокурора зі збереженням у таємниці достовірних відомостей про особу і не потребує дозволу слідчого судді.

2. Негласні слідчі (розшукові) дії, які проводяться незалежно від тяжкості злочину

Зняття інформації з електронних інформаційних систем або її частини, доступ до яких не обмежується її власником, володільцем або утримувачем чи не пов'язаний з подоланням системи логічного захисту (ч. 2 ст. 264 КПК України), полягає в одержанні інформації із електронних інформаційних систем, що містять відповідну інформацію, у тому числі із застосуванням технічного обладнання.

Установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу (ст. 268 КПК України) полягає в застосуванні технічного обладнання для локалізації місцезнаходження радіоелектронного засобу, у тому числі мобільного терміналу, систем зв'язку та інших радіовипромінювальних пристроїв, активованих у мережах операторів рухомого (мобільного) зв'язку, без розкриття змісту повідомлень, що передаються, якщо в результаті його проведення можна встановити обставини, які мають значення для кримінального провадження. Негласні слідчі (розшукові) дії, лише передбачені статтями 268 (установлення місцезнаходження радіоелектронного засобу), 269 (спостереження за особою, річчю або місцем) у виняткових невідкладних випадках, визначених статтею 250 КПК України дозволяється проводити до постановлення ухвали слідчого судді.

Порядок, тактика та методика проведення окремих негласних слідчих (розшукових) дій, взаємодія уповноважених оперативних підрозділів, які виконують доручення слідчого, прокурора на їх проведення, з особами (підрозділами), що залучаються до проведення таких дій, регулюються окремим нормативно-правовим актом органів, у складі яких перебувають уповноважені оперативні підрозділи.